

Äreporten på Salsta

Under en vacker grönskande äreport åkte en junidag år 1913 den unga friherrinnan Wera von Essen vid sin makes sida för första gången som nygift in på Salsta slottsgård, välkomnad på den höga slottstrappan av svärföräldrarna, det dåvarande slottsherrskapet på Salsta, den gamle riksmarskalken Fredrik von Essen och hans grevinna, född Brahe. Under äreportens valv av doftande granris och under girlander av björklöv och försommarblomster åkte Wera von Essen i julisolens glittrande strålar in i det nya liv och den gamla miljö...

Så sirligt börjar Sigurd Curmans beskrivning av äreporten på Salsta, inledningskapitlet till boken *Uppländsk Bygd* tillägnad Wera von Essen på hennes femtioårsdag den 3 februari 1940. Sigurd Curman liknade festskriften till femtioårsdagen vid en ny äreport. Men det är om den gamla, den som restes i juni 1913 som den här artikeln skall handla.

Sigurd Curman – en av de stora inom kulturminnesvården under första hälften av 1900-talet och riksantikvarie 1923-46 – hade 1910 blivit lärare på Konsthögskolan. Där tog han på somrarna med sig sina studenter för att mäta upp äldre byggnadsverk. Man färdades på cykel och tog in på olika pensionat eller värdshus i närheten av de olika objekten. I juni 1913 hade så turen kommit till Salsta.

Studenterna tog in på Vattholma gästgivargård. På dagarna cyklade man iväg till Salsta och till de övriga gårdar som de olika grupperna blivit tilldelade att mäta upp. Friherren och hans hustru hade redan påbörjat sommarvistelsen vid Salsta, men i början höll de sig diskret i bakgrunden. Men på söndagen bjöds alla de blivande arkitekterna till middag på Salsta. Den avåts i Kungssalen. Sigurd Curman skildrade stämningen: ”Ute i ’Morianfarstun’ spelade Vattholma bruks arbetarorkester gamla svenska melodier, och genom de öppna fönstren slog doften från de blommande lönnarna in i salen. Det var en riktig, ljus, svensk försommar.”

Den nu 82-årige Fredrik von Essen var på ett strålande humör. Han berättade både om driften av godset och om sina erfarenheter av byggnadskonst. Efter middagen blev det kaffe i riddarsalen. Där djupnade stämningen: ”Då den svaga skymningen började falla, hördes ur ett angränsande rum en högtidlig gammal psalmmelodi, spelad av arbetarorkestern, och med det gamla paret i spetsen tågade vi stilla in i det lilla välbevarade slottskapellet. Ljusen brunno på altaret, där slottets gamla nattvardskärl stodo uppställda. Excellensen gick innanför altarringen och visade de vackra kärlen; med rörelse läste han inskriften på en vinkanna, gjord år 1659 ’aff dee possementer, som jagh haffuer spratt aff 3 mina sahl, kära barns kläder.’”

När studenterna i sommarnatten cyklade hem till Vattholma gästgivargård var de naturligtvis uppfyllda av vad de hade varit med om. Åren före första världskriget var nationalromantiken fortfarande högst aktuell. De hade känt historiens vingslag. De var entusiastiska och de ville återgälda det de hade fått vara med om. Under kvällen hade Fredrik von Essen nämnt att hans äldste son med sin fru skulle åter-

komma från bröllopsresan och att han funderade på hur han skulle ge de nygifta ett festligt mottagande. Detta gav impulsen till en tävling mellan arkitektstudenterna att skissa på en äreport. Det vinnande förslaget uppfördes av gårdens folk och det var genom den som Wera von Essen inträdde i sitt nya liv.

Claes-Henric Siven

Faktaruta

Äreporten räknar släktskap både med den romerska triumfbågen och med olika bröllopsportar. I Rom utgjorde triumfbågarna minnen över triumfer. Den segrande romerske befälhavaren hyllades med ett triumftåg genom Roms gator. På bågen fanns scener ur triumftåget och från de segtrar som föranledde triumfen avbildade. I samband med drottning Kristinas kröning i oktober 1650 uppfördes på nuvarande Gustav Adolfs torg i Stockholm en triumfbåge i trä och målat papper. Den var naturligtvis inte avsedd att stå som ett monument och minne över kröningen utan spelade i stället en viktig roll under själva ceremonierna. Det högtidliga kröningståget passerade genom triumfbågen som på så sätt fick markera övergången från en epok till en annan. På motsvarande sätt symboliserar värjporten vid officersbröllop övergången från ett tillstånd till ett annat. Björkarna vid kyrkporten fyller, särskilt om de sammanbundits i toppen, en liknande funktion.

Lästips

Uppländsk Bygd (redigerad av Nils Ålenius) heter festskriften till Wera von Essen. Boken innehåller 18 artiklar om olika kulturhistoriska företeelser och återspeglar Wera von Essens stora engagemang i bygden. Boken trycktes på Nordisk Rotogravyr 1940 och är utgiven av Disastiftelsen i Uppsala.

Guldålder av Fredric Bedoire (Albert Bonniers förlag 2001) handlar om slott och politik i 1600-talets Sverige. Bedoire har bl a använt sig av det stora material som samlades in vid de av Curman ledda uppmätningarna av olika äldre byggnader i Sverige. I samband med detta togs också ett stort antal fotografier av hög kvalitet. En del av dessa är reproducerade i boken. Med sitt vackra band och litet ålderdomliga typografi utgör den en fest för ögat.